

Koncept hlubší korelace životní v raných rukopisech Jana Patočky

Karel Novotný —

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

novotnyk@flu.cas.cz

Tento text, týkající se rané filosofie Jana Patočky, je součástí projektu, jehož tématem jsou „fenomenologické vztahy“ mezi životem a prostředím.¹ Jak život, tak prostředí se tímto vymezením „fenomenologickými vztahy“ od počátku dostávají do zorného pole filosofické reflexe z určité dílčí perspektivy, omezené na to, co je ve vztahu života a prostředí prožíváno, tedy nějakým způsobem dáno. A k tomu fenomenologie zprvu přistupuje skrze danosti nějaké předmětné určitosti, na základě názorné evidence nějakého konkrétního fenoménu. Takový zdánlivě restriktivní přístup k prožitku prostředí, jeho redukce na fenomény jako předměty vědomí, je ale jen první krok. Obrat k jevení, s tímto krokem spjatý, umožňuje právě rozšíření pole zkoumání, od předmětných pólů ke způsobům a žitým podmínkám jejich danosti. Odtud fenomenologická analýza postupuje k originálnímu odhalování výkonů a prostředí života. Originální odhalování tu ale znamená také překračování daného, vždyť prožíváno je mnohem víc, než co se nějakým určitým způsobem jeví, a co tak umožňuje jasnou a zřetelnou fixaci určitého předmětného pólu a s ním spjatých podstatných vztahů k životu a prostředí.

Východiskem přístupu k životu i prostředí, nakolik obojí přesahuje meze určité názorné předmětnosti, je nicméně jejich vzájemná vztaženost v médiu jevení něčeho konkrétního. Co je z tohoto vztahu dáno přímo, nejsou nikdy póly korelace samy o sobě, ani já, jakožto pól subjektivní, ani předmět sám, který je ve zkušenosti vždy jen částečně, zůstává, byť je přitom dán jako on sám, idealitou, v Husserlově smyslu regulativní ideou. Tím spíše to platí pro život jako takový, jehož je subjektivní pól prožívání výběžkem, a pro svět, který se ze své podstaty nemůže stát předmětem, a není-li sám jen regulativní ideou, tentokrát v Kantově smyslu, překračuje na každý pád vše, co lze

1 „Život a prostředí. Fenomenologické vztahy mezi subjektivitou a přirozeným světem“. GA ČR 15-10832S.

konkrétně nazírat. I tyto „okraje“ daného se ale v určitých fenoménech toho, čeho jsme si vědomi jako něčeho konkrétního, nepřímou dávají spolu s nimi. Jsou žitými součástmi jejich konkréce jako jejich více méně neurčité rámce, okraje, záhyby a prohlubně, do nichž se „fenomenologický pohled“ může obracet, a vynášet je tak do jisté míry na světlo, fenomenologicky je osvětlovat, byť nejsou zpředměnitelné.

Strategie přístupu k životu a prostředí se mohou velmi lišit, nejen ve vědách, ale i ve filosofii, za specifikum fenomenologie lze považovat to, že se v ní ke světu, ale i k prožívání, přistupuje z rozboru média jevení fenoménů. Myšlení vycházející z korelace v médiu jevení, to lze považovat za společné jádro fenomenologických přístupů k životu a prostředí.

1. Transcendentální fenomenologie a její první revize u Jana Patočky

Ústředním tématem klasické fenomenologie, jak se prezentovala v publikacích Edmunda Husserla, je v každém případě nikoli život jako takový, ale život *vědomí*, prožívání, *Erleben*. Fenomenologie je zkoumání psychických, tedy prožívaných fenoménů. První publikovaná soustavnější podoba, zárodek zkoumání univerzálního apriori korelace předmětností a jejich způsobů danosti v prožívání, se na počátku fenomenologie, za jaký se pokládají *Logická zkoumání* z r. 1900–1901,² zjevně omezuje na to, co lze postihnout deskriptivní analýzou prožívání skrze jeho reelní obsahy, což může působit jako dogmatická restrikce, zvláště ve vztahu k tomu, čím, jak víme, zároveň Husserlův výzkum chtěl být, když v pravém smyslu „pozitivisticky“ chtěl „vycházet z toho, co všem stanoviskům“, především dualismu *res cogitans a res extensa*, předchází.³ Husserl se v této souvislosti explicitně hlásil k inspiraci „přirozeným pojmem světa“ Richarda Avenaria, který chtěl „empiriokriticky“ popisovat skutečnost, jak se dává bez jakékoli duplicity, zdvojení jednoho světa do dvou oddělených oborů jsoucího. A také transcendentální fenomenologie „životního světa“ (*Lebenswelt*) se v Husserlových pozdních textech vrací k akcentu na přirozený svět jako žitý podklad jakéhokoli vědeckého či jiného obrazu světa. Prožívání a životní svět jsou tak na počátku a konci v ohniscích zájmu fenomenologického zkoumání, které není filosofii života, ale

2 Husserl, E., *Logická zkoumání*. Přel. H. Janoušek, F. Karfík, K. S. Montagová, K. Novotný a P. Urban. Praha, Oikúmené 2009, 2011 a 2012. O tom, že i pro Husserla samého bylo toto dílo prvním průlomem k vlastnímu projektu fenomenologie, jehož základem je výzkum univerzální korelace, svědčí i jeho vlastní vyjádření v poslední práci, kterou za svého života ještě zčásti sám publikoval. Srov. Husserl, E., *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Přel. O. Kuba. Praha, Academia 1996, s. 189.

3 Bermes, Ch., *Welt als Thema der Philosophie. Vom metaphysischen zum natürlichen Weltbegriff*. Hamburg, Meiner 2004, s. 176. Srov. Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Přel. A. Rettová – P. Urban. Praha, Oikúmené 2004, § 7 a 28.

život a jeho prostředí jsou tu neustále tematizovány zevnitř, analýzou prožitků vzájemné korelace.

Patočka se stal jeho žákem právě v této fázi, kdy se Husserl snažil čelit současné krizi racionality osvětlováním relativity vědeckých a ideologických pojetí světa návratem k přirozené, předteoretické, předchůdné prožívané danosti světa. Úkolem, který si klade Husserlova transcendentální fenomenologie, jak o ní Patočka referuje ve své habilitační práci „Přirozený svět jako filosofický problém“ z roku 1936, je reflexivně proniknout do celkového schématu univerza, které lidi obklopuje: „Jednota, která stojí za krizí, nemůže být jednotou věcí, z nichž se svět skládá, nýbrž dynamickou jednotou činností, které duch vykonává.“⁴ K této jednotě se má dospět zpětným převedením, „transcendentální redukcí“, přístupem k světu na „aktivity poslední, nezávislé subjektivity“.⁵ Ta není nějakou „mimo-světskou“ instancí, protože tato subjektivita nemá jiné bytí než v korelaci se světem, který ovšem své bytí také nemá než v tomto vztahu. Svět je procesem, děním, „věčně tryskající aktivitou... vytvářeným smyslem“.⁶ Husserlovské řešení problému jednoty světa Patočka shrnuje následovně: „ukazuje [se], že transcendentální, tj. ona preexistentní subjektivita jest svět. Úkolem filosofie je reflexivní zachycení tohoto procesu“⁷, jímž je svět.

Rozdíl – mezi naivní recepcí daného jakožto jisté o sobě jsoucí reality a pohledem fenomenologického diváka – tkví v tom, že transcendentální život, v němž se konstituují předmětnosti, není sám o sobě receptivně nalézán, nýbrž díky pohledu fenomenologického diváka teprve povstává. Danost pro tento pohled neznámá tedy koneckonců žádnou nepředstižitelnou faktickou danost, na niž by byl odkázán tak, jak je na předmětnosti odkázán empirický, tělesný subjekt. Svět na jedné straně předchází lidskému subjektu, jakékoli živé bytosti, nicméně, i když je vždy již předem dán, je jako konkrétní prostředí, do něhož se jako živá bytost, jako živé tělo vřazuje svými potřebami, hnutími a zájmy, artikulován spolu s tímto vřazováním. Z Husserlova transcendentálně-idealistického hlediska je vřazování se do světa, neboli zesevětšování se subjektivity skrze vtělení, zároveň procesem artikulace konkrétní struktury okolí čili konstituce osvětí v průběhu zkušenosti. Prostor okolí se utváří na základě kinestetických systémů pohybu živých bytostí jako pole možností pro jejich tělesné „mohu“. To je jedno z jader horizontové struktury zkušenosti, kterou fenomenologická analýza odkrývá.

4 Patočka, J., *Přirozený svět jako filosofický problém* (1936). In: týž, *Fenomenologické spisy*. Díl I: *Přirozený svět. Texty z let 1931–1949* (*Sebrané spisy Jana Patočky*, Sv. 6). Ed. I. Chvatík – J. Frei. Praha, Oikúmené 2008, s. 129.

5 Tamtéž, s. 131.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž, s. 150.

Ještě základnějším jádrem se sice zdá být časová provázanost prožitků, která své horizontové struktury plodí takřka nezávisle na konkrétním hyletickém obsahu zkušenosti, ne však nezávisle na jejím „empirickém“ faktu, na původní impresi. Její recepce tak odkazuje zpět k tělesnosti, k podmíněnosti toho, co „mohu“ pocíťovat schopnostmi organismu, která se zdá být tím pádem neméně podstatnou faktickou stránkou transcendentální struktury prožívání, než je samotný sebe-konstituující proud hyletických prožitků jako proudu prožitků subjektivních, tedy sebe-prožívajících. Jeho centrování do egoické struktury subjektivity a do nulového bodu perspektivy – prostřednictvím vtělení jako vyšší, jáské struktury subjektivity prožívání – vposledu zase odkazuje k intersubjektivnímu „kontaktem“, bez něhož zůstává solipsistická konstituce vlastního těla podivným způsobem nedokonalá⁸ a vposledu nemožná.⁹

Paradoxy subjektivity, na které tak Husserl ve svých pozdních reflexích narážel, se nevyčerpávají souběhem konstituce světského okolí pro onu tímto procesem samým se vtělující, do světa se vřazující subjektivitu, kde nelze říci, co předchází čemu, ale celý tento konstitutivní proces je navíc „komplikován“ tím, že se neobejde bez danosti druhých, kteří tak patří k původní struktuře transcendentálního života vědomí. O těchto a dalších souvislostech Patočka již ve svém habilitačním spise referuje, ale nevyvozuje z nich ještě ty kritické závěry, které ho budou vést k opakovaným a prohlubovaným revizím Husserlovy verze transcendentálního idealismu.

První soustavnější revize na sebe nicméně nenechá dlouho čekat, Patočka k ní přistupuje ve svých rukopisných „Studiích o pojmu světa“ a dalších rukopisech ze stejného období první poloviny 40. let minulého století.¹⁰ Hlavní posun vůči Husserlovi ohlašuje explicitně např. rukopis nazvaný „Svět a předmětnost“ takto: „Jelikož v našem pojetí transcendentální fenomenologie tím, že na hranici lidského porozumění věcem zahlédnuta čistá příroda, ryzí, do sebe uzavřená nerozlišenost subjektu a objektu, nastala zásadní změna, musí i vztah k různým úsekům filosofické problematiky býti revidován.“¹¹

Myšlenkou, která mě v tomto projektu zaujala v souvislosti s výše načrtnutou obecnější problematikou „života a prostředí“, je Patočkovo ohledávání „hlubší korelace životní“,¹² než je korelace na úrovni vědomé, aktové centrální

8 Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Přel. E. Kohák – M. Novák – A. Rettová – P. Urban – H. Janoušek. Praha, Oikúmené 2006, s. 151.

9 Franck, D., *La chair et le corps*. Paris, Minuit 1981, s. 91, 100.

10 Jejich výběr je vydán v: Patočka, J., *Fenomenologické spisy*. Díl III/1: Nitro a svět. Nepublikované texty ze 40. let (*Sebrané spisy Jana Patočky*. Sv. 8/1). Ed. I. Chvatík – J. Frei – J. Puc. Praha, Oikúmené 2014.

11 Patočka, J., Svět a předmětnost. In: *týž, Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 64.

12 Patočka, J., Studie k pojmu světa. In: *týž, Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 141.

vrstvy života, na níž se obvykle ve svých publikovaných analýzách pohyboval Husserl. U Patočky, který znal ovšem i nepublikované Husserlovy rukopisy pohybující se nepochybně rovněž směrem k hlubším, pasivním vrstvám intencionality prožívání, se na této cestě setkáváme s obratem ke konceptu „dvojí indiference subjektu a objektu“, jejíž stopou v médiu jevení je podobně jako u Merleau-Pontyho určitá smyslová harmonie mezi pociťujícím a pocítovaným, Patočka ji koncipuje jako „spoluznění dvojí indiference“ ve *smyslovosti*: „Čítí, vnímání je původně sympatetické spoluznění.“¹³ Tuto myšlenku rozvíjejí v soustavnějším kontextu zejména „Studie k pojmu světa“, kde je hlubší korelace životní založena v přírodě, která tak již není jen jedním z horizontů, které si prožívání kolem sebe vytvářejí, ale naopak bází, na které se prožívání teprve může rozvíjet. To je krok k přírodě, k němuž sice některé Husserlovy úvahy vybízí, ale který u něho samého z podstatných důvodů – nepřekročitelnosti univerzální korelace – nemůže být realizován. Proto Patočka píše o „zásadním obratu“ – a mluvíme tu o obratu vůči Husserlovi, ale na bázi jeho vlastní genetické transcendentální fenomenologie. Patočka si v té souvislosti poznamenává: „... mluvit o ‚splývání‘ s přírodou může mít docela konkrétní smysl [...] i smyslovost (na úrovni polarity subjekt-objekt) je koneckonců poukazem k hlubší jednotě nad a před protikladem subjektu a objektu. Neboť není-li ničím jiným než zpětným zářením toho, co nitro v sobě samém dovede prožítí, není-li ničím jiným než projekcí prožívání, jaký jiný smysl by mělo než jako dokument základní identity.“¹⁴

Patočka těmito formulacemi naznačuje směr, jakým se jeho revize Husserlovy transcendentální filosofie chce ubírat: smyslovost není jen stavební materiál pro konstituci světa, tak jak ji reflexivní fenomenologie Husserlova rekonstruuje na základě rozboru korelací prožívání a předmětností jako výkon subjektivity, nitra, které je absolutní a vůči němuž je příroda jako smyslově vnímatelné prostředí co do svého smyslu vždy odvozená. Ne tak pro Patočku, pro něhož je smyslovost poukazem k hlubší jednotě, ba dokonce dokumentem základní identity subjektu a objektu. Zároveň se ale k této základní identitě, projevující se v souznění s přírodou, která není jen „projekcí prožívání“, ale „ryzí, do sebe uzavřenou nerozlišeností subjektu a objektu“, chce přiblížit rozbohem a interpretací „spoluznění dvojí indiference“ ve smyslovosti. Nejde přitom o spekulativní konstrukci systému identity a diference, jako v „konstruktivním idealismu“, jak Patočka explicitně zdůrazní.¹⁵

13 Patočka, J., Svět a předmětnost, c.d., s. 65.

14 Patočka, J., Přirozený svět jako filosofický problém, c.d., s. 139.

15 Srov. níže, v oddílu 2 odkazy na „Úvod. O dvojitým způsobu filosofování“ aj. S tímto gestem vymezení fenomenologie vůči německému idealismu jako filosofické „konstrukci“ se setkáváme u Patočky od počátku, pracuje s ním např. již ve své doktorské disertaci a habilitačním spise. Srov. Patočka, J., Přirozený svět jako filosofický problém, c.d., s. 164, 190 aj.

Systematický půdorys tohoto konceptu byl poprvé prezentován v pracích Filipa Karfíka, který ve své knize o Patočkovi, v první části nazvané „Fenomenologie a metafyzika“, obecně ranou Patočkovu filosofii charakterizoval jednoznačně jako „směřování k filosofii života“¹⁶ a projekt z první poloviny 40. let zvláště jako „filosofii objektivace neobjektivovatelného, ‚nepředmětného‘ nitra, uskutečňující se jako život resp. jako dějiny přírody a člověka“.¹⁷ Ve svém příspěvku se chci věnovat dílčím způsobem jen jedné, první z obou částí Patočkova raného projektu (tj. otázku filosofie dějin nechám zcela stranou) a otázce objektivace nitra, která se uskutečňuje jako život přírody a člověka, se dotknout ve dvou bodech odpovídajících pólům korelace prožívání a jeho prostředí, s malou poznámkou o problematice metody v závěru následujícího, druhého oddílu. Na závěr si pak položím s Patočkou otázku: Odkud se bere v této identitě umožňující korelaci difference, bez které korelace jako vztah rovněž není možná?

2. Subjektivita „nitra“ a problém jeho zachycování

Klasickou korelaci „vědomé, aktové centrální vrstvy života“ a předmětnosti Patočka prohlubuje oběma směry, směrem do nepředmětného nitra na straně „podmětné“, což je výraz nahrazující „subjektivní“ v těchto textech, a směrem do světa na straně druhé. Stejně jako editoři svazku „Přirozený svět I“ (*Fenomenologické spisy*. Díl I) začneme u tohoto prvního členu korelace, kterému je v tomto výboru věnována nejen trojice prvních textů, ale i rozsáhlý rukopis o „fenomenologické teorii subjektivity“. Vzájemná návaznost textů není jednoznačná, ale pro naše stručné představení poslouží dobře to pořadí, které zvolili editoři. První z vybraných textů, nadepsaný Patočkou „Úvod. O dvojitým způsobu filosofování“, je totiž obecnou obhajobou relevance výzkumu subjektivity v tom specifickém pojetí, které Patočka ve svých rukopisech z počátku 40. let rozvrhuje. Další dva texty vymezují „nitro“ blíže, první ve vztahu k pojmu „duch“, tak jak se historicky v dějinách myšlení formoval („Nitro a duch“), druhý ve vztahu k problematice možnosti zachycení nitra z hlediska metody „Nepředmětné a zpředmětnělé nitro“. Také v rukopise o „fenomenologické teorii subjektivity“ se Patočka dotýká tématu „hlubší korelace životní“, tedy i spojení výzkumu nepředmětného nitra s výzkumem „světa“, tak jak je načrtává již citovaný krátký zlomek „Nitro, čas, svět“.

16 Karfík, F., *Unendlichwerden durch Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas*. Würzburg, Königshausen–Neumann 2008, s. 35.

17 Tamtéž, s. 43. Nedávno o Patočkově raném projektu proběhla debata, do níž přispěli: J. Puc (O životě a smrti. *Reflexe*, 2009, č. 36, s. 25–34), M. Ritter (Odcizené nitro. *Reflexe*, 2010, č. 38, s. 99–107; Nitro a jeho základ. *Reflexe*, 2011, č. 40, s. 99–104) a J. Frei (Odcizené nitro, nebo zúžené vědomí. *Reflexe*, 2010, č. 39, s. 105–114).

Návaznost projektu, který tu chceme stručně představit, na habilitační projekt, zmíněný výše, je nasnadě, stačí ocitovat poslední odstavec „Úvodu. O dvojím způsobu filosofování“, aby bylo zřejmé, o jakou filosofii se Patočka bude pokoušet: „Novější filosofie pokouší se od jisté doby znovu o subjektivitu subjektu, o úlohu, která tedy prvnímu pojetí filosofování jest jediné dostupná, a tuto snahu dovádí do extrému úplného rozbití našeho světa, nazírání, bytí. Mezi subjektivním a objektivním není společné míry, není nikde možnosti klenout mosty. ‚Klenutí mostů‘ ve smyslu kompromisů mezi podstatně neslučitelnými jest ovšem mystifikace. Ale jest otázka, zdali podnik, jenž je vlastním dílem antické filosofie, nemůže být obnoven na novém základě, tak aby *subjektivní stanulo v základu objektivního*, ztroskotali-li pokus staré metafyziky pochopit subjekt objektivně. To zní jako téma konstruktivního idealismu; není však ničím méně než tím, pakliže idealismus značí racionalismus a abstraktní, objektivovaný pojem subjektu.“¹⁸

Ideálem druhého pojetí filosofování, což je ten „podnik, jenž je vlastním dílem antické filosofie“, je systém, vnitřní sevřenost, jednotnost, kde ovšem „universum je intelektuální kombinace“ a všechno „spočívá na stejné úrovni“, je „střízlivě věčné“. Naproti tomu předmětem „prvního způsobu filosofování není nic jiného nežli člověk, a to nikoli člověk vůbec, nýbrž každý jednotlivě zápasící a myšlenkově do sebe pronikající: je to osobní, intimní, subjektivní filosofie (což neznamená nikterak ‚subjektivismus‘ či ‚skepticismus‘, které naopak mohou být, a zvláště v moderní době a ve svých nepřiznaných formách jsou, pravidelně filosofií právě nesubjektivní, subjektu v jeho subjektivitě odcizenou), které nabývá každá myšlenka smyslu podle toho, jak slouží úloze *gnóthi sautón*.“¹⁹ Je to „cesta do vlastního nitra“, radikální snaha o „lidské sebezochopení z posledních základů“, snaha rozbíjející všechny pokusy o to, čemu bychom dnes řekli naturalizace vědomí, kde „vše lidské jest postiženo odvozeností“ z „konstrukcí“ univerza,²⁰ a které Patočka vidí v souvislosti s úkolem, který „již ontologie antická jasně vytyčila, totiž objektivace subjektu ve smyslu výše naznačeném“.²¹

18 Patočka, J., Úvod. O dvojím způsobu filosofování. In: týž, *Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 13 n.; zvyraznění K.N.

19 Tamtéž, s. 10.

20 Tamtéž, s. 12.

21 Tamtéž, s. 13. F. Karfík se v knize *Unendlichwerden durch Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas* vyjadřuje o „základním metafyzickém konceptu“ tohoto projektu v tom smyslu, že má „vykonat ne méně, ale více než konstruktivní idealismus“, nakolik, dodejme, ten nitro objektivuje svými systematickými konstrukcemi, místo aby bylo interpretováno v jeho vlastních „výrazech“. Srov. Karfík, F., *Unendlichwerden durch Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas*, c.d., s. 41. Srov. k tomu již Patočkův habilitační spis: *Přirozený svět jako filosofický problém*, c.d., s. 190.

Jak tedy zachytit onu „původní nepředmětnost nitra“ a proč je to vlastně relevantní? Na druhou otázku již odpovědi byly narysovány v „Úvodu. O dvojitým způsobu filosofování“, a to hlavně negativním vymezením vůči objektivistickému typu filosofování, nyní se Patočka obrací k tomu, jak ukázat pozitivně, jak a jaké subjektivno, jak a jaké nitro může znovu – v návaznosti na Husserla – „stanout v základu objektivního“.²² Patočkovu ohledávání nepředmětného nitra má v těchto rukopisech mimo jiné za cíl obnovit v revidované podobě myšlenku „výkonu“ či syntézy, která je jádrem Husserlovy transcendentální fenomenologie, a ona revize se děje právě ve prospěch hledání hlubší životní korelace mezi nitrem a vnějškem, subjektivitou a světem.²³

Klíčová je, pokud jde o subjektivní pól korelace, v této souvislosti následující pasáž z rukopisu „Nitro a duch“, kde je nitro charakterizováno jako neklid vnitřního zájmu, „neklid ... v sobě a ze sebe“.²⁴ Místo aby se zakládalo na představování, jako klasický idealistický subjekt, nebo naopak jen mechanicky reagovalo na podněty zvenčí, je nitro spíše „hnutím“ života, které předchází „aktu“ já – a taková „před-jáská“ hnutí či pohyby životního nitra jsou to „nejzákladnější, v čem samo já spočívá“²⁵: „Tento neklid sám v sobě, toto ‚ne‘ v každém momentě životním, je tedy sám sebou sice čímsi zcela vnitřním, zároveň však jest podmínkou možnosti vztahu k něčemu vnějšimu; sám o sobě beze vší distance jest podmínkou možnosti vší distance. Pouze tam, kde jest něco nejsoucího samo v sobě jako klidná přítomnost, může vzniknout skutečný vztah, nikoli ve smyslu vnějším, vztah jako dodatkové určení na věcech, nýbrž náležící k bytnosti, nikoli vztah jako přívlastek, nýbrž jako sama ‚substance‘ ... Tak jest náš vlastní život ne snad pouhým ‚procesem‘, nýbrž je to dění ve smyslu příběhu a výkonu – jest drama v nejpůvodnějším smyslu: z nitra vyvěrající, z ne-klidu, z vnitřního ne, z vnitřní ‚nouze‘ pramenící událost.“²⁶

Pozoruhodná je tedy charakteristika událostně-„substanciálního“ charakteru nitra jako neklidu ze sebe a v sobě. Nitro není substance ve smyslu „klidné přítomnosti“, naopak: jen jako její protiklad, „neklid“, neustávající nega-

22 Patočka, J., Úvod. O dvojitým způsobu filosofování, c.d., s. 14; viz výše text, kde je tento výraz zvýrazněn (pozn. č. 15).

23 Již v „Úvodu. O dvojitým způsobu filosofování“, zaměřeném hlavně na subjektivní pól korelace, si k tomu Patočka připravuje půdu, když o hlavním protagonistovi filosofie nitra píše: „I Sókratés chtěl svět, ovšem takový, v němž vládne smysl ... Neboť že kosmos jest i lidsky důležitým zájmem ... ukazuje fakt, že v každém okamžiku se k přírodnímu světu vztahujeme a vztahovat musíme, nejen z všetečné zvědavosti, ale ze své bytostné povahy tvorů světových.“ Tamtéž, s. 13.

24 Patočka, J., Nitro a duch. In: *týž, Fenomenologické spisy. Díl III/1*, c.d., s. 19.

25 Tamtéž, s. 19 n.

26 Tamtéž, s. 20.

tivita „nouze“, mohli bychom také říci neukojitelná touha, může být nitro „událostí“, „hnutím“ či pohybem ze sebe ven, ke světu, dodejme hned, s tím, že tuto stránku bude Patočka osvětlovat více na jiném místě. Zde, kde nás zajímá charakter nitra, je důležité všimnout si důrazu na jistou „autonomii“ dynamismu života, jehož negativita, ona „nouze“, pramení z připoutanosti k sobě, ta z něho činí nitro jako cosi „zcela vnitřního“, které je samo o sobě „beze vší distance“. Tento moment, upoutanost života na sebe, bez možnosti distance, je krajní mezi subjektivního pólu životní korelace, tím jako by korelaci s vnějškem nitro unikalo do sebe, a přece právě to zakládá touhu po úniku, po jiném, po světě. Teprve tato zneklidňující nouze v upoutanosti na sebe „bez možnosti úniku“ zakládá možnost vztahu k jinému.²⁷ To je jeden moment prohloubení korelace prožívání a jeho prostředí.²⁸

Otud Patočka postupuje v následujícím rukopise, alespoň z hlediska řazení textů v edici, kterou citujeme, aby pomocí nových výkladů Husserlovy intencionální koncepce korelace prožívání a světa z pera L. Landgrebeho a E. Finka²⁹ upřesnil smysl svého prohloubení této korelace jako korelace životní, a to na pojmu *výkonu* intencionálního vztahu. V souladu s vymezením nitra jako záležitosti osobního životního dramatu, jak o něm mluvil v „Úvodu. O dvojím způsobu filosofování“, dívá se Patočka i zde, v poměrně technickém kontextu výkladu intencionality u Husserla, na tento výkon jako na něco, „co se týče našeho já“, nikoli právě ve smyslu vztahu vnějšího, plynoucího z předmětné konstelace. Jde tu o to, co „vnitřně určuje mou volbu, možnost i nemožnost“, i to a právě to – a nejen onen vnější intencionální vztah k vnějšku – je totiž výkon „naší vnitřní nepředmětné a v radikálním smyslu zpředmětnění neschopné bytosti“.³⁰

Hlubší založení intencionality v životě znamená ve vztahu k Husserlově a Finkově teorii, tak jak je podává ještě habilitační práce, přinejmenším dvojitý posun či přinejmenším upřesnění. Zaprvé je výkon konstituace záležitostí osobního nitra, v tom je cítit jasná distance vůči koncepci, která by konstitutivní výkon vázala na koneckonců prázdný pól „čistého já“. To, že se jedná

27 V díle Michela Henryho by bylo možné najít paralely k tomuto vymezení transcendentální subjektivity života. Když se ovšem vezme v úvahu vývoj Patočkovy filosofie v 60. letech, kdy teprve první Henryho práce vyšly tiskem a Patočka se s některými z nich obeznámil, vyjdou najevo podstatné rozdíly obou filosofii.

28 A podobně bychom našli paralely k „událostní substantialitě“ nitra v Levinasově „žítí z ...“, které je první primitivní – v okamžitém, ale neustále obnovovaném prožitku slasti – kontrahující, do sebe zavíjející „subjektivitou“ interiority. Srov. především Lévinas, E., *Totalita a nekonečno. Esej o exterioritě*. Přel. M. Petříček – J. Sokol. Praha, Oikúmené 1997.

29 Srov. Fink, E., *Das Problem der Phänomenologie Edmund Husserls. Revue internationale de philosophie*, 1, 1939, Nr. 2, s. 226–270; Landgrebe, L., *Husserls Phänomenologie und die Motive zu ihrer Umbildung. Revue internationale de philosophie*, 1, 1939, Nr. 2, s. 277–316.

30 Patočka, J., *Nepředmětné a zpředmětnělé nitro*. In: *týž, Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 46.

o individuální nitro angažované v osobním vyrovnávání s prostředím, tedy na druhé straně také vymaňuje nitro z nějakého neosobního dialektického pohybu ducha, nebrání tomu, aby se prostřednictvím osobního dramatu nitra, které je „cestou k sobě“, neprojevovalo v jeho výkonech něco nadindividuálního, život sám. Alespoň se mi zdá, že takto lze číst následující pasáž, která příslušné analýzy v rukopise „Nepředmětné a zpředmětnělé nitro“ shrnuje. Na jedné straně je výkon osobní záležitost, jak už bylo řečeno, na straně druhé lze přinejmenším konstatovat, že se v tomto výkonu projevuje obecná tendence života „ze sebe ven“.

Výkon se tak jeví jako osobní *účast* nitra na této předosobní dynamice umožňující jeho vztah k vnějšku, která je tu charakterizovaná „oním ze sebe ven“. Život je tak nejen obecnější tendence „ze sebe ven“, osvětlující předmětný intencionální vztah prožívání jako vztah k vnějšku, kterou psychologie objektivizuje jako touhu pro uspokojení pudové či instinktivní tendence. Je tu naznačena nadto vitální hodnota vnějšku, smysl, který pro život věci mají, sice v korelaci, ne jako Kantovy věci o sobě, ale je to korelace hlubší než ona korelace předmětná, kde smysl je věcem jednosměrně dáván vědomím.³¹ Patočková myšlenka výkonu jako individuální niterné účasti na životě otevírá možnost odpoutat se od této jednosměrnosti korelace na úrovni intencionálního vědomí a připustit životní smysl na straně vnějšku, připustit jakési nitro vnějšku, živé prostředí, nový význam přirozeného pojmu světa v rámci transcendentální fenomenologie. To je téma, které ještě bude příležitost upřesnit v následujícím bodu.

Patočka se v závěru tohoto rukopisu „Nepředmětné a zpředmětnělé nitro“ explicitně odmítá řídit „obecně-logickou myšlenkou zprostředkování protikladů, rozporů“ u Hegela, který sice problém sebezachycení konečného lidského ducha formuluje „se vši možnou ostroší“,³² zároveň se ale svým řešením vzdaluje zachycení nitra, tak jak o něm mluví Patočka na jiných místech, pokud takové řešení umrtvuje, neutralizuje lidskou „tragiku“,³³ „drama“ lidské existence, „jež prolamuje každou možnou totalitu“.³⁴ Husserl i Hegel

31 „Musí tedy ‚přístup k věcem‘ nám býti již původně otevřen, ‚smysl‘ věcí nám vcelku a původně již nějak jasný, nežli započneme do věcí v tom či onom jednotlivém případě zasahovat a podle nich zařizovat svůj život. Co nám dává tento ‚přístup‘, co otvírá ‚smysl‘ předmětnosti v celku i v jednotlivostech? Nemůže to být nic vnějšího, protože pro takové by se otázka jen opakovala. Musí to tedy býti život sám, a to právě v tom svém základním ryse, který jej činí výkonem; výkon je otvírání předmětného smyslu. ‚Předměty‘ nejsou původně čímsi životu zcela cizím a ‚transcendentním‘, poněvadž by jinak proň neměly ‚smysl‘, tak jako pro život smysl nemá Kantova věc o sobě. Ve skutečnosti věci pro život smysl mají, a to proto, že život má smysl pro ně. Život má původní směr ze sebe ven, a bez tohoto původního směru smysl věcí by byl nepochopitelný.“ Tamtéž, s. 46 n.

32 Tamtéž, s. 50.

33 Patočka, J., Úvod. O dvojím způsobu filosofování, c.d., s. 10.

34 Patočka, J., Nitro a duch, c.d., s. 30.

by možná podepsali Patočkovu větu, která uzavírá rukopis „Nitro a duch“: „Do nekonečna a zároveň do sebe sama jest cesta ducha, vědění, jež není mrtvé, nýbrž pramenem života věčného.“³⁵

Na tomto místě, kde tématem je nitro nitra osobního, chci ještě upozornit na nutnost revize metody transcendentální filosofie, chce-li odpovídat nárokům, které jí vytyčil Patočka v rukopise „O dvojmím způsobu filosofování“, od kterého jsme vyšli. „Výkon“, který je tématem transcendentální filosofie klasické či „logické“, je výsledkem „objasnění, které se orientuje na předmětu“ a které „dospívá k jasnosti o prostředcích tohoto výkonu“, který je vždy předem pojatý jako výkon teoretický. Naproti tomu Patočka celým svým „pokusem“ o nalezení „pramenu nesmírného všeoživení“ od počátku usiluje o proniknutí k hlubší korelaci životní tím, že výkon situuje do souvislosti utváření vlastní „cesty za sebou samým“, která se děje „jen z vnitřního zápasu“ nitra. Proto je také tato dynamika přístupná jen „z vnitřního zápasu“. To je ten druhý, metodický aspekt, kterým se Patočka posouvá vzhledem k tomu, jak o problematice metody *epoché* a redukce pojednával ještě v habilitačním spise, ale vlastně se tím zároveň vrací i ke svým raným intuicím, které vyjádřil na různých místech již v polovině třicátých let, např. v kontextu úvah o filosofii dějin, ale i jinde.

Jádro věci shrnuje v přítomném kontextu např. následující místo: „Pro pouhého nazíratele musí zůstat němé“ to, „co se zde vlastně děje“: „odcizil se totiž sobě samému, když vystoupil z procesu tvořícího jeho vlastní bytí“. Odpověď na otázku metody, jak lze proniknout k „nepředmětnému a nezpředmětnitelnému“ prameni veškerého smyslu, k „nitru nitra“, proto přináší jen odkaz k tomu, o čem již byl výklad prvního, osobního způsobu filosofování v „Úvodu“: „Pouze tomu, kdo krajním vynaložením sebe dobývá smyslu, tj. posléze sebe, může býti jasný význam a tím i obsah vnitřního života. A poněvadž jest to život, co jsoucímu vůbec dává smysl, pro co ‚bytí‘ vůbec něčím jest, lze vlastně teprve odtud vyraziti k ústřednímu filosofickému problému vůbec.“³⁶

Radikální nepředmětnost nitra vyžaduje ke svému zachycení radikální metodu, příslušná fenomenologická *epoché* a redukce se proto musí odpoutávat nejen od kladení předmětů a příslušných syntetických výkonů vědomí jako jsoucích, ale i od všech předmětných vodiček nezbytných pro studium takových korelací v „čistém fenoménu“. Aby dosáhla hlubší korelace životní, k níž smysl jakékoli předmětnosti odkazuje, musí uplatňovat „spontánnost absolutní svobody“, jíž filosofie přestává být pouze reflexivní a stává tvoři-

35 Tamtéž, s. 31. Heideggera s jeho důrazem na konečnou totalitu existence i světa Patočka nejen nenásleduje, ale k jeho konceptu formuluje výhrady. Srov. k tomu „Závěr“ této stati.

36 Patočka, J., Nepředmětné a zpředmětné nitro, c.d., s. 48.

vou.³⁷ Znamená tato absolutnost, že tato svoboda nemá žádné meze? Nikoli, znamená to, že této svobodě nemáme, např. v reflexi, předem žádné meze uměle ukládat. Tvořivá svoboda nitra si je svou tendencí ze sebe ven klade sama – a jde o to, jak ji na této cestě může filosofie sledovat. Odpověď zní, stejně jako v habilitačním spise, studiem konstituce světa, tentokrát ovšem na hlubším základě životním.

3. Svět a příroda

Jak již bylo řečeno, život, na kterém se účastní nitro, je pohybem ze sebe ven a děje se tak, jak pro něj tato exteriorita má smysl. A řeč byla i o elementární bázi tohoto pohybu, jímž je smyslové čítí jako souznění života v nás, nitra nitra s nitrem věcí ve světě, což má svou podmínku možnosti v tom, že „smysl“ předmětnosti v celku i v jednotlivostech je již předem jistým způsobem otevřen. A právě tento způsob otevřenosti je nyní třeba blíže charakterizovat na straně světa samého, poté co o základu možnosti vztahu k vnějšku bylo řečeno z hlediska prožívajícího nitra. Patočka se tomuto tématu v prvním bodu svého rukopisu přibližuje nejprve na základě obecné úvahy o přednosti idealismu vůči realismu v otázce pojetí jednoty toho, co předchodí úvahy ostře odlišily jako předmětné a nepředmětné. Tato přednost vyplývá už z toho, že jen idealismus toto rozlišení vlastně dokáže akceptovat v té radikální podobě, v jaké je Patočka navrhuje. A jen idealismus tedy také může chtít předmětnost založit na nepředmětnosti, což je i Patočkův záměr.

Otázka je, jak toto založení a tento základ sám pojmut. První vymezení, které nabízí, aby se tím vymezil vůči idealismu klasickému, na konci první části textu formou otázky, zní: „Není snad to, co je původně nepředmětné, vskutku alespoň myslitelné jako nezávislé a základní“? Jak ale myslet tento základ a neupadnout přitom do opačného extrému jistého realismu, kde by nepředmětný byl než základ tak „temný a ve své temnotě nedokazatelný a neotřesitelný“, že by z něho nezbývala než „mrtvě tupá“ matérie? Odpověď je nasnadě vzhledem k tomu, co už jsme četli na jiných místech: musí to být „základ, který žije a jehož nejvnitřnější bytí – žití – s povahou žijícího musí být i v nějakém stupni spřízněno“.³⁸

Není třeba tu opakovat Patočkovy odkazy na Husserlovy, případně Heideggerovy analýzy světa, to je ta stránka světa, která patří k podstatě výkonu syntézy, kterou jsou dány předmětnosti, je tedy v této funkci subjektivním „rozvrhem, plánem ražení cesty, kterou subjektivita jest“.³⁹ Dostáváme se

37 Tamtéž, s. 49.

38 Patočka, J., Svět a předmětnost, c.d., s. 52.

39 Tamtéž.

tu s Patočkou nejen k poměrně klasickému odkazu na dimenzi světa jakožto světla, „vrženého rozvrhu“, kterým si lidský život osvětluje svou cestu. Světlo světa, shrnuje Patočka, září ve třech proudech či dimenzích, všechny tři jsou společně „stejně původně“ obsaženy v jednotě nálad: naladěný život se nachází 1) v situacích, které jsou různým způsobem otevřené či zúžené, 2) v určitých „polohách“, které si od „já“ vyžadují vždy jistý „postoj“, 3) v dimenzi společné práce s druhými. Život se odehrává v pohledu druhých či druhého.⁴⁰ To není nové, to patří k teorii konstituce světa, jak ji známe z Patočkovy habilitační práce.⁴¹

Od tohoto světla, které v jistém smyslu naladěnost obdařuje ontologickým před-porozuměním celku,⁴² tedy onoho osvětlujícího rozvrhu, jímž doplňuje Husserlovu teorii konstituce světa, odlišuje Patočka ve IV. části tohoto rukopisu jiný předpoklad syntetického výkonu nitra v životní korelaci s prostředím, jinou jeho dimenzi, kterou u Heideggera nenacházíme, a sice „smyslovou prezentaci“, smyslový kontakt našeho života s tím, co Merleau-Ponty nazve ve stejné době *le sensible*. Dimenze – jak ji podle Patočky charakterizoval Kant – která není dimenzí bytostí cizích ani oblastí „našeho niterného bytí“, nýbrž která se prostírá na pomezí obou oblastí, která jediná díky tomuto kontaktu osvětluje a nechává povstávat to, co je jasné pouze ve světě – tj. předmětnost.⁴³

Patočka této dimenzi *aisthese* jednoznačně přiznává ve svém konceptu její původnost, kterou se také pokouší dále charakterizovat, a to právě jako „zásadní porozumění pro živé“. Jde tu tedy nejen o hlubší korelaci životní, ale o smyslovou shodu dvojí indifferencie subjektu a objektu: pocítování, smyslové vnímání je původně „sympatickou shodou“. Patočka neopouští Husserlovu tezi o vzájemné harmonické komunikaci transcendentálních subjektivit v jednotě transcendentálního „my“, ale chce ji postavit na hlubší životní bázi, „proměňuje“ ji v ideu „harmonické shody“ přírody s „vnitřkem“ a „vnitřku“ s přírodou na základě původní indifferencie subjektu a objektu: „... základní vrstvou *aisthese* je přece toto spoluznění, sympatie: vnímání jest svým základem sympatizování, účast na životě, který nás přesahuje“.⁴⁴

Klíčový je názor, vyslovený např. v oddílu 13 „Studii o pojmu světa“, že „smyslový svět je veskrze *fenomén výrazový*. [...] ‚Za‘ každým dojmem, který

40 Tamtéž, s. 56.

41 Pokud jde o naladění, srov. Patočka, J., Přirozený svět jako filosofický problém, c.d., s. 197.

42 Také ve „Studiích k pojmu světa“ Patočka připomíná, že svět etymologicky souvisí se slovem světlo, a uvažuje, zda je ve hře Heideggerem koncipované „*vorontologisches Seinsverständnis*“ (Fenomenologické spisy. Díl III/1, c.d., s. 81). Již v habilitačním spise z r. 1936 připisuje náladám „jakési předtematické pochopení faktu bytí na světě“. Srov. Patočka, J., Přirozený svět jako filosofický problém, c.d., s. 197.

43 Patočka, J., Svět a předmětnost, c.d., s. 60.

44 Tamtéž, s. 63.

je přítomen, či lépe v něm samém, je přítomno něco jako ‚nitro‘ proti ‚pouhému vnějšíku‘, jako život proti svému gestu, jako smysl, který možno přečíst, v pouhém textu.⁴⁵ Patočka pak shrnuje svůj výklad v následující pasáži, která uzavírá oddíl 14: „Existuje dvojitý způsob pohledu na všecko, co nás obklopuje; v naší zkušenosti pak je tento dvojitý způsob na sebe položen. Jeden je pohled *od nás samých*, od našich záměrů, účelů, životních vztahů. Tento pohled formuje věci praktické potřeby a je lhostejný k jejich vnitřním strukturám a změnám. Druhý je pohled *od nich* [tj. věcí – K.N.] *samých*, pohled ‚neinteresovaný‘, nebo, pokud tu jde o interes, není to zájem pouhé vlády nad předmětem, nýbrž zájem o jeho reakci; tu právě vzniká výraz. Všecko, co vstupuje do zkušenosti, má tuto dvojitou stránku, stranu *vlastního výrazu a zařazení do sféry cizích zájmů*“.⁴⁶

Podrobněji se rozbořem těchto míst zabýval Martin Ritter, k problému účasti nitra na životě, který je přesahuje, navrhuje přistoupit rozbořem „hyletické vrstvy“, v níž dochází ke kontaktu nitra, tedy k oné hlubší korelaci životní ve vnímání. Dospívá k následujícímu závěru, pokud jde o Patočkovu řešení problematiky možnosti setkání nitra vlastního a jiného: „jestliže výraz je vždy ‚přečtený‘ výraz, musí tu být něco, co se čte, a tím, co se zde čte, není nic jiného než hyletická vrstva, a tím, kdo ji čte, není opět nic jiného než ona sama. Tedy: hyletická vrstva se čte, a to díky (jednotnému) životu, jímž sama je.“⁴⁷

Na druhé straně ale platí, že tento základ, spoluznění či „jednotnost“ života, nevyplňuje náš vztah ke světu, protože „toliko výjimečně život náš je harmonickým zasazením do života přírody, splývajícím a spoluzním s ním“, člověk je bytost, která žije „kvůli vlastní vnitřní možnosti“ v „diskrepanci od života obecného“. Tomu odpovídá i ona dvojitá stránka, o které byla řeč v závěru Patočkova shrnutí problematiky výrazu. Člověku se konstituuje svět jako jeho vlastní svět a je bytostí podstatně se ke světu vztahující. Proto člověk nerozumí věcem „normálně z nich samých, ale ze vztahu k sobě“, píše v rukopise „Svět a předmětnost“, z něhož jsme vyšli: „Proto musí též každé pouhé, sympateticky vsáté aisthetické „datum“ podléhati syntetickému „pojetí“, které z něho činí moment *našeho* okolí, součastí naší situace, prostě něco v *našem* světě založeného a k němu relativního.“⁴⁸

45 Patočka, J., Studie k pojmu světa, c.d., s. 98.

46 Tamtéž, s. 106.

47 Ritter, M., Nitro a záhada hyletické vrstvy. Poznámky k Patočkovým analýzám těla, zejména ze čtyřicátých let. *Filosofický časopis*, 59, 2011, mimořádné číslo „Fenomenologie tělesnosti“, s. 93.

48 Patočka, J., Svět a předmětnost, c.d., s. 63.

Patočka se ve „Studiích k pojmu světa“ na úvod jasně hlásí k husserlovské perspektivě,⁴⁹ když píše, že „k samotnému středu světa“ přísluší „jednota prožívání“ rozvíjející se v „jednotnost všeho horizontového povědomí“: „Původní svět je tedy svět prožívání, můj svět.“⁵⁰ Svět je stejně jako v habilitační práci i zde osvětlován jako „soubor všech možností daného života“, pomocí tří dimenzí či „dimenzionálních komplexů“, a to časové, věcně-společenské a vnitřní, která se člení do škály „životních poloh“. Zastavme se krátce jen u této třetí dimenze, a to pouze z toho hlediska, nakolik umožňuje osvětlit onu již zmíněnou „diskrepanci“ lidského nitra vůči vnějšku, navzdory životu, na němž participuje a který ho k vnějšku poutá. Nový je u Patočky oproti Husserlovi nejen hlubší životní základ korelace s prostředím v identitě „indiference subjektu a objektu“ smyslového čítí, ale i pokus o osvětlení možnosti poměru nitra k „rozstoupenosti vlastního i cizího bytí“,⁵¹ ono zahlédnutí v sobě uzavřené přírody, od kterého jsme vyšli jako od toho, co vede Patočku k obratu vůči Husserlovi. Otázka je, jak s tím souvisí onen „tajemný a nevysvětlitelný vnitřní neklid“⁵² nitra, o kterém už byla výše řeč a o kterém se i zde anticipujícím způsobem zmiňuje Patočka na úvod svého rozboru toho, co přesahuje „můj svět“.

Pokud jde o cizí bytí, ohlašují se v tom, co v přírodě zakoušíme jako živly, „naše nejpůvodnější brány k jsoucímu“, nejpůvodnější způsob danosti toho, co nás obklopuje, v němž „rozumíme též, že v rozpětí jejich bytí existuje tak intenzivní živoucnost a tak absolutní mrtvo, jakého naše bytí nikdy nemůže být účastno, poněvadž za těmito mezemi právě přestává naprosto“.⁵³ Důležité je, že se v těchto výjimečných zkušenostech s živly „nepřímé pochopení těchto zámezných pásem ... nejvíce přibližuje přímému, že se cítíme na samých mezích svého prožitelného života, sobě v úděl daného, vůbec“.⁵⁴

Připomíná to způsob, jakým bude později Marc Richir vykládat zkušenost vznešeného, o které píše Kant v *Kritice soudnosti*.⁵⁵ Pro naši otázku je tu podstatná zkušenost hranic korelace života a prostředí, tato zkušenost

49 „Pokusil jsem se již kdysi o takovou charakteristiku a chci to učinit nyní znovu, nečině zde nároku na větší fenomenologickou hloubku nebo jemnost...“ Patočka, J., Studie k pojmu světa, c.d., s. 82. O větší hloubku, než do jaké sahají fenomenologické analýzy, se ovšem podle Patočky nepochybně ve filosofii usilovat musí, naznačuje je tento krok za fenomenologii konec konců i v závěru habilitační práce, když zmiňuje „úkol interpretace vši existence z vnitřních zdrojů života sama“ vyžadující „daleko intenzivnější analytickou práci filosofickou“. Patočka, J., Přirozený svět jako filosofický problém, c.d., s. 260 n.

50 Patočka, J., Studie k pojmu světa, c.d., s. 81.

51 Tamtéž, s. 82.

52 Tamtéž, s. 83.

53 Tamtéž, s. 94.

54 Tamtéž.

55 Naprosto zásadní roli bude hrát např. kantovský moment vznešeného v díle Marca Richira, který jde ve směru hlubšího pojetí korelace v médiu jevení ještě dále než k hlubší korelaci životní,

nejvíce přibližuje oběma pólům korelace zároveň, a to právě jako zkušenost absolutního rozdílu, kde se vystupňovaná přítomnost nitra („přímost“) dotýká toho, co je v živlech životu cizí („absolutní mrtvo“). Tajemný neklid nitra Patočka ale v této souvislosti nezmiňuje, možná že když se v takových zkušenostech „cítíme na samých mezích ... života, sobě v úděl daného, vůbec“, vnáší to naopak do nitra klid – v tom smyslu, že naráží na něco tak cizího, co je mu citelně nedosažitelné, nemůže s tím splynout prožitkově, nemůže po tom toužit, jako v krajině může toužit po splnutí s mírnou přírodou, která láká, kdežto zde: „Mrazivé ticho či tichý žár horstva s jeho charakterem velikosti, povýšenosti nad nepatrnou a vzdálenou rovinou sugeruje hlubší a rezignovanější i povýšenější klid nežli nejchladnější, nejlhostejnější lidská objektivnost...“⁵⁶ A přece tato zkušenost je cítěním sebe a života v nejzazším kontrastu s tím, čím nejsem a nemohu být.

Sledujeme nyní u Patočky snahu dobrat se skrze analýzu hlubší korelace životní k protipólu subjektivního nitra, „položít znovu otázku po smyslu bytí a smyslu světa“,⁵⁷ poté co si ujasnil, že ani svět – právě proto, že je vždy korelátem mého či našeho života – není posledním rámcem veškerého bytí, jehož se subjektivita nitra ve svém životě může dotýkat: „Poznali jsme totiž nitrnost dosud toliko ve formě bytí na světě, nyní však, jde-li o sám základ jsoucna, je potřeba převést ji na nejobecnější pojem nitra, jímž bytí na světě nepochybně není.“⁵⁸ Člověk, zvíře i rostlina zachovává jako nitro v sobě životní intencionalitu tendencí ze sebe ven do toho, čím samo není, a odtud případně (u člověka) k sobě zpět.

Od tohoto intencionálního nitra nyní ale Patočka ještě odlišuje „niternost nutnosti“, „nitro docela jiné základní struktury, v němž není nebo je sotva cítiti stopu intendování tkvícího v nějakém rozpadu se skutečností v celku, kde tedy nitro se ztotožňuje s radostí samotné nutnosti“. K této nejspodnější „ontologické vrstvě“ či „ontické formě nitra“⁵⁹ proniká tím, že je abstraktivně zbavuje „partikulárnosti, jakou do niternosti vnáší biologický život“, aby v ní nicméně shledal ještě fakt „býti čímsi kosmicky jednotným a rozmanitým zároveň: „Šlo by v ní o jakési okamžité, bleskurychlé reagování na odvěce psaný rozkaz, na který je celá existence jakýmsi mlčenlivým a nenapjatým čekáním.“⁶⁰

(Pokrač. pozn. č. 55) o které tu referuji u Patočky. Z přeložených textů do češtiny srov. např. Richirův článek „J sme na světě“ (Přel. M. Hybler. *Reflexe*, 1997, č. 17, s. 1 nn.).

56 Patočka, J., *Studie k pojmu světa*, c.d., s. 94. Naproti tomu: „Mírný život kolem nás – toť to, uprostřed čeho můžeme žít.“ Tamtéž

57 Tamtéž, s. 108. Otázka, kterou, jak Patočka dodává, evropské lidstvo odložilo stranou ve chvíli, kdy pro ně „theologie ztratila ... svou hodnotu explikativní“.

58 Tamtéž, s. 106.

59 Patočka původně nadepsal tento oddíl prvním výrazem a nahradil ho druhým. Srov. tamtéž.

60 Tamtéž, s. 108.

Jsme tu tedy za hranicí korelace nitra a prostředí biologického života. Pouhé bytí, řekli bychom. Akt pouhého čistého bytí, který chtěl uchopit ve svých raných filosofických pracích E. Lévinas jako to, z čeho život hledá únik?⁶¹ „Lhostejnost“ tohoto bytí se ovšem v Patočkových očích spojuje na této úrovni „pouhého bytí“ se vznešeností.⁶² I slovo „kosmicky“ v souvislosti s popisem toho, co předchází „rozpadu“ a korelaci „života“ a „prostředí“ světa, a je tedy odlišné od našeho světa, ale není jen lhostejné bytí, ale vyvolává pocit vznešeného. K tomu se Patočka vrací v oddíle „Studii“ nazvaném „O smrti a poměru k smrti“.

Tento oddíl je neobyčejně zajímavý jako příspěvek k filosofii přírody na jedné straně, ale především v souvislosti s tématem, které u Patočky sledujeme. Příroda tu není jako u Husserla jen jednou z oblastí světa vedle jiných, konstituovaná jako předmětné okolí či dokonce objektivovaná jako předmět věd. „Příroda není žádný tvor, nýbrž jest ono všeobecné, sebezapomenuvší a sebevzpomínající já, které tkví za každým jednotlivým jsoucím.“⁶³ Patočkovi, pro něhož „bytí je nemožné jinak než jako nitro a jeho projevy“, se jeví příroda jako jednotné nitro, do něhož se vracíme smrtí. Co Patočka na tomto místě podniká, je zdá se takové přibližování temnému základu světa a bytí, jejichž smysl si předsevzal znovu dotázat.⁶⁴ Příroda se tak zdá být poslední odpovědí na otázku po základu hlubší korelace životní, kterou na tomto místě Patočka klade tímto způsobem: „Komu pak též náleží onen ‚život‘, který zůstává po smrti já? Jak souvisí já se životem, kde jest vyšší jednota, jež umožňuje jejich spojení a rozdvojení?“⁶⁵

Odpověď filosofické spekulace, jak jinak to nazvat, se nicméně opírá o lidský prožitek, a v tom navazuje na fenomenologické východisko v korelaci života a prostředí, nakolik je prožíváno: „Příroda chce být Bůh a také jím jest, jako jest vůbec základem všeho; ale jako má v sobě Boha, nekonečnou jasnost a naprostou vědomost, tak má v sobě i nekonečnou slepotu, nahodilost a všecku jejich bolest. Odtud ty dva základní charaktery, které člověk odevždy pociťoval a stále pociťuje ve všem bytí: vznešené a velkolepé, slepé

61 Srov. formulaci tohoto raného Lévinasova projektu v závěru studie „De l'évasion“, publikované v časopise *Recherches philosophiques* (V, 1935–1936, s. 373–392), který Patočka četl a jehož následující číslo i recenzoval.

62 Celá věta, z níž část již byla citována výše, zní: „Tato niternost nutnosti se sice může zdát čímsi triviálním, musí však v podstatě býti neobyčejně povznesená, zároveň však, jelikož je zbavena partikulárnosti, jakou do niternosti vnáší biologický život, může býti čímsi kosmicky jednotným a rozmanitým zároveň.“ Patočka, J., *Studie k pojmu světa*, c.d., s. 108.

63 Tamtéž, s. 111.

64 Srov. výše pozn. č. 48. Motiv přiblížení nitru přírody a jeho meze je zmíněn v této větě: „Nitro přírody jest jako hluboké sebezapomenutí, které se bolestně rozpomíná a jehož hloubku nám nelze v životě ani pociťit; jen asymptoticky je možné se jí přiblížit.“ Tamtéž.

65 Tamtéž, s. 110.

a lhostejné drží v něm jakousi rovnováhu ... Obojí tkví v tom, že bytí je nitro a že začátek nitra musí být temný, musí být *cesta od sebe pryč*, bez které není *cesty k sobě zpět*.⁶⁶

4. Závěr

Krátký fragment nazvaný „Nitro, čas, svět“ formuluje problém, který chci zmínit na závěr: „celý život je na bázi sympatie, a žádná sympatie bez této bytostné, hluboké identity či bez tohoto souznění. Z druhé strany nikdy by nebylo transcendence, kdyby se vyčerpávala souzněním a nebyti ostnu, který vždy vyhání z prostředí indiference do mrazivého vzduchu, v kterém se odbývá hledání, kterým je cesta.“⁶⁷ Otázka zní: „Odkud se bere ta ‚druhá síla‘, která nám splývat nedovolí a která i tenkrát, když nám není přítomná jako aktuální disharmonie a absolutní odcizenost, je skrytou pružinou napětí, v němž se teprve otvírá scéna vědomého života?“⁶⁸

Odkud se bere „ono ‚ne‘, které umožňuje transcendenci a v ní i svět“ a které je „něčím daleko hlubším nežli pochopení jednoty“?⁶⁹ Kolem této otázky krouží Patočkovy úvahy v oddílech „Studii k pojmu světa“, které následují po naposledy citované pasáži o přírodě, kterou vrcholí osvětlování možnosti hlubší korelace životní jakožto shody či souznění. Nyní jde o to, v čem se zakládá diference. Patočka hledá odpověď, ale jeho analýzy nemají tak jednoznačné směřování a vyústění jako výše v posledním bodu referovaný postup k přírodě. Jisté je, že pro Patočku na jedné straně hlubší korelace životní je „nevyplněnost“ nitra jakožto touha po dálce či nekonečnu, a na druhé straně ne-konečno, ne-předmětno, pro jehož působnost na subjektivní nitro se hledá přiměřený výraz. „Záhadou je vůbec vznik pocitu prázdnoty,“ poznamenává si Patočka například.⁷⁰ A vrací se často k motivu bolesti, nejen ve „Studiích k pojmu světa“, ale i v rozsáhlém rukopise o „Fenomenologické teorie subjektivity“. V bolesti se totiž podle Patočky „projevuje nepřekonatelně neschopnost upokojení v konečném“.⁷¹ „Bolest patří tak nutně k podstatě života jako to, proti čemu se život nutně vzpírá ... v každé bolesti se rýsuje nicota jako horizont.“⁷² „Bolest není následkem rozdělení, nýbrž je totéž co rozdělení, roztržení živé jednoty.“⁷³

66 Tamtéž, s. 112.

67 Patočka, J., Nitro, čas, svět. In: týž, *Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 68.

68 Tamtéž, s. 69.

69 Tamtéž.

70 Patočka, J., Studie k pojmu světa, c.d., s. 135.

71 Patočka, J., [Fenomenologická teorie subjektivity]. In: týž, *Fenomenologické spisy*. Díl III/1, c.d., s. 236.

72 Tamtéž, s. 240.

73 Tamtéž, s. 242.

Je více než nápadné, jak daleko je Patočka v těchto rukopisech od té odpo-
vědi – na stejnou otázku po původu negativity a transcendence –, kterou po-
dává o deset let později jeho Negativní platonismus Ideje, jejíž transcenden-
ce je nejen „stálý apel k překročení pouhé dané předmětnosti a věčnosti“,⁷⁴
z něhož „pochází“ „dojem, prožitek a konečně i pojem nicoty“.⁷⁵ Je to z „Ideje
jakožto základního pramene, z něhož teče náš život“.⁷⁶ Základní rozvrh je
takříkajíc obrácen vzhůru nohama – a teprve ontologie pohybu navazující
na Aristotela jej vrátí zpět. Předlohu pro onen koncept Ideje, tj. zejména Hei-
deggerovy práce z přelomu 20. a 30. let, přitom Patočka samozřejmě znal
i komentoval již ve 30. letech.⁷⁷

Patočkovy explicitní kritické a odmítavé poznámky k Heideggerovi
ve „Studiích k pojmu světa“, právě v těchto partiích, v oddílech 21 až 24,
následujících po přitakání nekonečnosti a věčnosti života, jehož je příroda
nevědomým nitrem, a v oddíle 20 „O smrti a poměru k smrti“ ukazují jed-
noznačně vzdálenost, kterou si od něho vytváří, a vysvětluje rovněž, proč si
tuto distanci uchovává, po krátkém intermezzu „Negativního platonismu“,
v celém svém díle.

To samozřejmě neznamená, že je toto dílo jen rozvinutím toho konceptu
filosofie života, který si Patočka rýsoval v rukopisech v první polovině 40. let.
Důležitá pro formování Patočkovy filosofie byla nejen „hlubší korelace život-
ní“, kterou od 60. let artikuluje zejména rozvinutím motivu pohybu, kde tzv.
„první pohyb“ je kosmickým souzněním života, přičemž tuto dimenzi umož-
ňující vztah ke světu nikdy neztrácí, zásadní byl právě i pohyb opačným smě-
rem, na hranice této korelace, kde nachází „nevyplněnost nekonečnem“.⁷⁸ Ať

74 Patočka, J., Negativní platonismus. O vzniku, problematice, zániku metafyziky a otázce, zda
filosofie může žít i po ní. In: týž, *Péče o duši*. Díl I: Soubor statí a přednášek o postavení člověka
ve světě a v dějinách. Stati z let 1929–1952. Nevydané texty z padesátých let (*Sebrané spisy Jana
Patočky*. Sv. 1). Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, Oikúmené 1996, s. 334.

75 Tamtéž.

76 Tamtéž, s. 331.

77 *Vom Wesen des Grundes* (Patočka, J., Svět a předmětnost, c.d., s. 54) či *Grundbegriffe der Meta-
physik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit* (Patočka, J., Studie k pojmu světa, c.d., s. 101), motiv „das
nichtige Sein“, u něhož editoři přidali odkaz na Heideggerovu přednášku *Was ist Metaphysik?*,
jsou zmíněny v ústředním 24. oddíle „Studii k pojmu světa“, který Patočka nadepsal „Nesplně-
nost, zklamání, bolest, odmítnutí vyplnění“; srov. tamtéž, s. 125.

78 Tamtéž, s. 125. Na tomto místě, kde komentuje Heideggerovo *das nichtige Sein*, čteme: „Hlu-
boká, nekonečná nuda je však možná pouze tím, že je žita nekonečná nevyplněnost, nevypl-
něnost nekonečnem“, které tak má pro Patočku pozitivní, nikoli pouze privativní či odvozený
smysl. Znovu bych proto rád vyzdvihl přínos monografie Filipa Karfíka *Unendlichwerden durch
Endlichkeit* (c.d.), která tento vztah osvětluje soustavně a staví do centra Patočkova myšlení.
Originálním způsobem ho vystihl a přetvořil ve svém vlastním konceptu Renaud Barbaras, který
tím poskytl významné impulsy nejen dnešnímu bádání o Patočkoví. Srov. zejména jeho knihu
L'ouverture du monde: Lecture de Jan Patočka (Chatou, Editions de la Transparence 2011) a český
překlad jeho předchozí knihy z r. 2007: *Pohyb existence: Studie k fenomenologii Jana Patočky*.
Přel. J. Fulka. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2016.

už se tím nekonečnem označí život, příroda, svět v hlubším, kosmickém smyslu nebo jiné, výkon tohoto vztahu, „duchovní“ existence člověka implikuje jako podmínku své možnosti konečnost vtěleného života, jeho bolest z oddělení a touhu po splynutí, která zůstává nevyplněná, ale svým neklidem činí z „pouhého“ života život lidský.

SUMMARY

The Concept of the Deeper Living Correlation in the Early Manuscripts of Jan Patočka

The recently published manuscript studies and fragments by Jan Patočka, dating from the first half of the 1940's, amount to an attempt at grasping the deeper living correlation, rather than the correlation of consciousness and its objects at the level of the subject- or of dwelling-centred strata of experiencing or understanding. The turn to the identity of "the double indifference of subject and object", whose evidence is the sensory harmony between the feeling and the felt, which is interpreted as a mutual communication of the interiority of life by means of its expressions, confronts Patočka with the question of the origin of their differentiation. Patočka finds the identity and difference enabling the deeper living correlation on his metaphysical conception of nature which is not, now, just one of the horizons which experiencing creates around itself, nor is it just the basis on which the harmony of experiencing and its environment must develop, but nature also has an aspect which is closed and alien to subjectivity. This is a step beyond the bounds of Husserl's and Heidegger's schemes of a correlation of life and world, understanding and being – a step that throws a certain amount of light on Patočka's later work.

Keywords: Jan Patočka, phenomenology, world, life, nature, interiority

ZUSAMMENFASSUNG

Das Konzept der tieferen Lebenskorrelation in den frühen Handschriften Jan Patočkas

Die unlängst herausgegebenen handschriftlichen Studien und Fragmente Jan Patočkas aus der ersten Hälfte der 40. Jahre werden im vorliegenden Artikel als Versuch präsentiert, die gegenüber der Korrelation des Bewusstseins und seiner Gegenstände tiefere Lebenskorrelation zu erfassen. Die Hinwendung zur Identität der „doppelten Indifferenz von Subjekt und Objekt“, deren Nachweis die als wechselseitige Kommunikation von Lebensinneren vermittels ihrer Äußerungen interpretierte Harmonie der Sinne zwischen Fühlendem und Gefühltem stellt Patočka vor die Frage der Herkunft ihrer Differenz. Identität und Differenz, die eine tiefere Lebenskorrelation ermöglichen, begründet Patočka im metaphysischen Konzept der Natur, die nicht nur einer der Horizonte ist, die das Erleben um sich herum schafft, und auch nicht nur

die Grundlage, auf der sich die Harmonie des Erlebens und seines Umfelds entwickeln kann; die Natur hat auch einen verschlossenen und fremden Aspekt. Dies ist bereits ein Schritt über die Grenze von Husserls und Heideggers Entwürfen der Korrelation von Leben und Welt, von Verstehen und Sein, ein Schritt, der in gewissem Maße auch bestimmtes Licht auf Patočkas späteres Werk wirft.

Schlüsselwörter: Jan Patočka, Phänomenologie, Welt, Leben, Natur, Inneres